

Sivistyksen jälleenrakentamiseen

Puheenvuoro Aikuislukioiden opettajien kevätseminaarissa Tampereella 5.4.2019

Ensiksi, hauska nähdä kaikkia ja kiitoksia, että pyysitte tänne vieraaksi. Oma tuntumani toisen asteen opetukseen tai aikuislukioihin on vähäinen, ja ammattini on yliopistossa työskentelevän tutkijan työtä. Mutta meitä yhdistää sivistys, ja tässä puheenvuorossa olen ottanut aiheeksi uskoakseni tärkeän asian, kysymyksen suomalaisen sivistyksen ja sivistyspolitiikan jälleenrakentamisesta. Puhun jatkossakin ”meistä”, ja tällä monikon ensimmäisellä persoonalla viittaan meihin kaikkiin; tutkijoihin, opetustoimen ammattilaisiin kaikilla asteilla, kirjastoalan ammattilaisiin, informaattikkoihin, arkistolaitoksen työntekijöihin, kaikkiin niihin, jotka sivistyksen parissa työtä tekevät, ja jotka työllään ylläpitävät sitä sivistystä, mikä meillä tässä maassa on.

Kahdeksan vuoden aikana suomalaiset sivistysinstitutiot ovat kokeneet kovia. Kahden hallituksen kaudella koulutussektori on menettänyt puolitoista miljardia euroa. Yliopistoleikkaukset ovat olleet mittavat, toisen asteen rahoitus on samaten ollut hakkurissa, ensin suoranaisesti ja myöhemmin indeksijäädytysten seurauksena. Viiden vuoden takainen lukioiden rahoitusuudistuksen yritys varmasti on jokaisen mielessä, samaten ne vaikutukset, jotka sillä uhkasi olla aikuislukioverkostoihin ja aikuislukioiden toimintaan. Resurssien vähentäminen nimenomaan koulutuksesta, joka on viime kädessä suoranaisimmin kansakunnan tulevaisuuteen liittyvä asia, ja sen perustelu taloudenpidolla, on ollut kohtalokas, erheellinen ja hirvittävä paradoksi. Me emme vielä edes kykene aavistamaan, mitkä näiden toimien todelliset seuraukset ovat. Kahdeksan vuotta on riittävä aika menettää huomattava osa yhdestä sukupolvesta; ja vie aikansa, ennen kuin tämän vaikutukset alkavat näkyä. Ne saattavat näkyä monella tasolla; alueellisessa tasa-arvossa, työllisyydessä, ammattitaidossa.

Resurssien vähentämistä ja leikkauksia ehkä paljon pahempi asia on henkisen ilmapiiirin muutos. Sivistystyön arvostus on näennäisesti korkealla. Toisaalta kuluneiden neljän vuoden aikana sekä poliittisessa retoriikassa että tiedotusvälineissä oli nähtävissä asennoitumista, jossa koulutusleikkauksia vastaan asettuneita opetus- ja tutkimusalan ammattilaisia pyrittiin syyttämään ja leimaamaan politikoinnista. Puhuttiin "suuresta huudosta pienistä leikkauksista" ja vastakkainasettelujen lietsomisesta. Tiedotusvälineissä oli sympatiaa ahtaalle joutunutta sivistysalaa kohtaan, mutta nähtävissä oli myös puheenvuoroja, joissa oli katkeruuden ja matalamielisyyden vivahde. Tämä pääsi syöpymään myös valtaapitävien asenteisiin ja toimiin. Huolestuttavaa on myös se, että silloin, kun poliittisissa toimissa suotiin huomiota sivistykselle – etupäässä suuren mittaluokan rakenteellisissa uudistuksissa, kuten rahoitusmallien esittelyssä tai yliopistofuusioissa – tässä huomiossa korostui

hyvin voimakas tulosohjaus, halu pikavoittoihin, kaikkalainen pitkäjänteisyyden unohtaminen. Sivistys lakkasi olemasta itseisarvo, ja siitä tuli välinearvo.

Sivistyspolitiikan tilanne näkyy myös tällä hetkellä käynnissä olevissa eduskuntavaaleissa. Kahdeksan vuoden jälkeen halu jälleenrakentamiseen on ilmeisen vilpitön, ja sivistysasiat ovat olleet kohtuullisesti esillä vaaliteemana. Mutta jos ajatellaan esimerkkinä asenneilmapiiristä vaikkapa kaupallisen median vaalikoneita, niiden kysymyksissä sivistyspolitiikka jää taka-alalle ja alisteiseksi muille seikoille. Ilahduttava poikkeus oli *Hufvudstadsbladet*-lehden vaalikone, jossa oli muun muassa kysymys lukioiden uudesta opetussuunnitelmasta. Mutta aika tyypillistä on, että vaalikoneen kymmenestä kysymyksestä opetusta saatetaan sivuta kahdessa. Ensimmäinen on yleensä aluepoliittinen kysymys korkeakouluverkoston laajuudesta. Toinen on se, pitäisikö peruskoulun opettajalla olla oikeus pitää kuria kovemmin ottein. Tämä on aika paljonpuhuva ajankuva.

Tämänhetkinen tilanne on väistämättä tienhaara suomalaiselle sivistykselle. Ne ratkaisut, jotka seuraavan neljän vuoden aikana sivistyksen osalta tehdään, ovat hyvin mahdollisesti historiallisesta perspektiivistä toimenpiteitä, jotka määrittävät sivistystä koko tällä kuluvalle vuosisadalla, samalla tavoin kuin vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki määritti 1900-lukua ja Suomen hahmottumista sivistyskansaksi. Resurssit on helppo palauttaa, jos siihen on poliittista tahtoa; ja opetus ja sivistys ovat investointeja, jotka eivät kuluta, vaan tuottavat. Ne myös *pitää* palauttaa, koska vaihtoehtoja ei ole. Yliopistojen perusrahoitus on yhä herkässä tilassa, ja lukioilla on vaikeuksia suoriutua perustehtävistään. Tämä resurssien perustaa syövä kierre pitää katkaista, ja se voidaan katkaista.

Edellä mainittu asenneilmapiiri on haasteellisempi muutettava. Monet puolueet lupaavat tällä hetkellä koulutuksen ja tutkimuksen kunnianpalautusta. Tämä on kiitettävä lupaus, joskin haluan sanoa, ettei meiltä missään vaiheessa ole riistetty kunniaa; se on jotain, mikä sisältyy tässä työssä sen tekijöiden eetokseen ja olemukseen muutenkin. Mutta kysymys siitä, miten palautamme sivistyksen itseisarvon, miten voitamme ne asenteet, jotka ovat ensisijaisesti ajaneet meidät ahtaalle... se edellyttää liikettä, jonka pitää lähteä sivistyksen tekijöistä itsestään. Me emme ole tapahtunutta vahinkoa aikaan saattaneet. Mutta valitettavasti meidän pitää olla niitä, jotka keräävät palaset. Meillä, opettajilla, tutkijoilla, kirjastoalan ihmisillä, kaikilla sivistyksen ammattilaisilla, meillä on vastuu.

Sivistys on, kuten sanottu, poliittinen kysymys. Tällä hetkellä me voimme perustellusti toivoa, että sivistysala saa takaisin ne voimavarat, jotka se ansaitsee; mutta mitä tulee sivistyspolitiikkaan itsessään, meidän tosiaan pitää antaa sille politiikalle sisältö ja varmistaa, että tulemme kuulluiksi. Kollegani, dosentti Hanna Kuusela, piti erittäin hyvän puheenvuoron Tampereen yliopiston tietentekijöiden 50-vuotisjuhlaseminaarissa ja korosti yliopistojen roolia sellaisina yhteiskunnallisina toimijoina, jotka voivat itsenäisenä instituutiona luoda ja tuottaa vaihtoehtoisia,

parempia maailmoja, vastineeksi sille jatkuvalla kriisillä, josta poliittinen kulttuuri ja talouselämä kärsivät. Uskon, että tämä voi olla laajemminkin totta kaikkialla, missä opetustyötä tehdään ja sivistyksen parissa työskennellään. Oppilaitosten tulee kaaoksenkin keskellä olla harmonian saarekkeita; niitä rauhan tyyssijojä, jotka voivat uudestaan pystytettyinä vetää maailman pois sekasorrosta.

Mutta tulevat vuodet, jotka toivottavasti merkitsevät uudenlaista ilmapiiriä, edellyttävät meiltä aktiivisuutta, äänenkäyttöä, toimintaa. Tämä on jo itsessään työlästä. Opetus- ja sivistysala on täysimittaista ja sitovaa työtä, joka kysyy valmiutta uurastukseen ja suunnitteluun myös omalla ajalla, ja kun ajatellaan sitä, että ihmisellä on yleensä oltava aikaa yksityiselämällekkin, niin yhteiskunnallisen aktiivisuuden mahdollittaminen tähän on oma haasteensa. Mutta sivistysalan ammattilaisilla on tähän nimenomaan hyvät valmiudet. Tutkijat ja opettajat tekevät tässä maassa hyvin paljon vapaaehtoista työtä, koska heille heidän ammatinsa on vakaumus. Se näkyy luokkahuoneista kansalaisyhteiskuntaan; aikuiskoulutuksessa, julkaisutyössä, oppimateriaalien tuottamisessa, tieteellisten seurojen toiminnassa. Kuluneen neljän vuoden ajalta voi myös todeta, että sivistysalan ammattilaiset ovat olleet valmiita kamppailemaan oikeudestaan toteuttaa tätä vakaumustaan, ja esimerkiksi opetusalan työtaisteluvälmius on ollut kiitettävällä tasolla. Tämä kaikki kertoo siitä, että liikemäärä sivistysaktivismiin on olemassa. Se pitää säilyttää.

Ensisijaista on, että me toimimme yhdessä. Yhtenä esimerkkinä uusi lukiolaki periaatteessa edellyttää yhteistyötä lukioiden ja korkeakoulujen välillä. Siinä on mahdollisuutensa, ja itse toivon tämän synnyttävän vuorovaikutusta ja yhteisen tehtävän tuntua. Ennen kaikkea toivottavaa olisi, että tämä yhteistyö vahvistuisi kautta linjan eri oppiaineissa, yhtä lailla soveltavissa, matemaattis-luonnontieteellisissä, humanistisissa ja yhteiskuntatieteellisissä aineissa. Kun ajatellaan aikuislukioiden tehtäviä, uskoisin yhteistyön yliopistojen kanssa tuovan molemmiin puolin uutta näkökulmaa esimerkiksi vaikkapa maahanmuuttajataustaisten lukio-opiskelijoiden palvelemisessa ja tätä myöten uuden ymmärryksen syntymisessä yhteiskuntamme kyvystä eheyteen ja yhtenäisyyteen, aikana jolloin se on kipeästi tarpeen. Oppimateriaalien tuottaminen yhteistyössä ja yliopistoissa tuotetun tiedon popularisointi myös lukioiden ja etenkin aikuislukioiden käyttöön on samaten yksi väylä, joka avaa mahdollisuuksia. Ylipäätään tutkimuksen saattaminen suuren yleisön käsille, rohkea popularisointi, on uskoakseni eräs keskeinen kärki, jolla me voimme saada aikaan sen asenteiden muutoksen ja avartumisen, josta aiemmin mainitsin.

Kuten sanoin, vuodet 2019-2023, ja vuodet siitä eteenpäin, tulevat olemaan tärkeitä. Silloin saatetaan alulle maamme sivistyksen ja sivistyspolitiikan jälleenrakennustyö. Rakenteellisia uudistuksia ajatellen siinä pitää olla maltillinen. Meidän alallamme on jo nähty niin monta hätiköityä reformia, esimerkkinä taas lukioiden rahoitusmallin uudistusyritys tai vaikka Tampereen puoliväkisin toteutettu yliopistofuusio, että seuraavaksi edellytetään eräänlaista hitauden filosofiaa. Samalla, vielä kerran, tämän uuden sivistyspolitiikan pitää lähteä tekijöistä itsestään; meidän pitää tehdä siinä se,

minkä voimme. Meidän käsissämme on mahdollisuus tehdä tästä maasta parempi; mahdollisuus toteuttaa kansallinen ja yleisinhimillinen velvollisuutemme ja kutsumuksemme; mahdollisuus varmistaa tieto, ymmärrys, mielen vapaus ja se, että uudet sivistysinstitoot säilyttävät parhaan osan klassisista ihanteista ja haaveen itsenäisistä, vapaista, kriittisistä ja oppineista kansalaisista. He puolestaan voivat välittää tämän toiveen edelleen uusille sukupolville. Miten paljon opetusmenetelmät tai opetusympäristöt ikinä muuttuvatkaan teknisen kehityksen tai kansainvälistymisen seurauksena, niiden menestys on viime kädessä kiinni näistä perinteistä ja näistä ihanteista. Ne ovat vuosisatoja vanhat; ja me olemme osa sitä jatkumoa.